

ANDREW PETTEGREE, *Reformation and the Culture of Persuasion*,
Cambridge & New York, Cambridge University Press, 2005, 237 p.

Volumul *Reformation and the Culture of Persuasion*, rod al mai multor ani de cercetare, după cum mărturisește însuși autorul, pornește de la premisa că, în secolul al XVI-lea, pentru majoritatea oamenilor, convertirea la protestantism a avut loc în urma unui proces sistematic de convingere, de lungă durată. Andrew Pettegree încearcă să identifice mecanismele prin care oamenii au fost determinați să-și schimbe confesiunea religioasă, schimbare ce implica importante consecințe politice, sociale și culturale. Încadrarea cronologică este dată de secolul al XVI-lea, cu scurte referiri la perioada medievală anterioară și la primele decenii ale secolului al XVII-lea, iar exemplele sunt luate mai ales din spațiul german, olandez, francez și, într-o mai mică măsură, din cel englez și scoțian.

Un prim instrument de convingere folosit de pastori, probabil cel mai eficient în viziunea lui Pettegree, a fost predica. Într-o lume în care informațiile se transmiteau în mare măsură pe cale orală, predica reprezenta cel mai eficient mijloc de a comunica mesajul reformator unui public cât mai larg. Iar pastorii protestanți, încă de la primele generații, au fost predicatori neobosiți. Identificarea modului în care mesajul transmis în timpul predicilor a fost receptat de către publicul auditor prezintă însă unele probleme de ordin metodologic, câtă vreme cea mai mare parte a predicilor din acea perioadă ce ni s-au păstrat sunt în rezumat (în manuscris sau în formă tipărită) sau au forma unor scrieri polemice, puternic revizuite în urma proceselor de editare și tipărire. Totuși, numeroase dovezi indică numărul impresionant de predici ținute de Martin Luther¹, Jean Calvin și Ulrich Zwingli, precum și puternica implicare emoțională a publicului ce asculta captivat predica care putea dura, de multe ori, patru sau chiar cinci ore. Având o funcție catehetică, adaptate transmiterii orale, prin folosirea excesivă a repetițiilor, perechilor antitetice și dialogurilor scurte, predicile aveau să devină principalul mijloc de comunicare folosit în toate bisericile protestante (p. 39).

Un alt mijloc eficient de persuasiune folosit de reformatori a fost cântecul. Cerând implicarea emoțională într-o măsură și mai mare decât predica, imnurile luterane și psalmii calvini au avut un rol esențial atât în transmiterea mesajului reformator, cât și în afirmarea unei identități protestante. Cântate de toți membrii congregației, atât înainte, cât și după predică, imnurile și psalmii se auzeau și în timpul procesiunilor religioase de pe străzile orașelor din Franța sau Țările de Jos și au fost folosite cu eficiență ca mijloace de mobilizare a combatanților hughenoti în timpul războaielor religioase din Franța. Larga răspândire a practicii cântatului colectiv în comunitățile protestante este explicată de Pettegree prin faptul că pastorii au știut să folosească melodiile populare în epocă, ceea ce biserica catolică nu a făcut nici în evul mediu și nici în cadrul mișcării reformatoare începută după Conciliul din Trento.

Spre deosebire de cântec, teatrul a fost folosit într-o mai mare măsură în spațiul catolic în scopuri religioase, existând o veche tradiție medievală în acest sens. Fie că era vorba despre piese de teatru ce prezentau tainele creștine (cele mai populare erau cele ce înfățișau patimile lui Hristos), miracolele săvârșite de diferiți sfinți sau piese moralizatoare, teatrele improvizate în piețele orașelor reprezentau un mijloc eficient de transmitere a mesajului religios într-o societate preponderent orală. Acest aspect a fost sesizat și de reformatorii religioși, care au folosit tradiția dramaturgică, reinterpretând piesele pentru a transmite mesajul protestant, atât în piețele publice, cât și în școli. Totuși, teatrul, ca mijloc de comunicare folosit pentru a transmite mesajul religios în timpul reformei protestante nu avea să atingă cotele de popularitate pe care le-au avut predica și cântecul religios. Treptat, tot mai mulți pastori protestanți au început să privească cu suspiciune piesele de teatru cu subiect religios.

Poate că partea cea mai interesantă a volumului lui Pettegree este cea în care este analizat rolul imaginii în transmiterea mesajului reformei protestante. Importanța imaginii în transmiterea unui

¹ Se estimează că cele circa 2 000 de texte ce ni s-au păstrat reprezintă o treime din numărul de predici ținute de Luther în Wittenberg.

mesaj într-o societate preponderent orală, așa cum era și societatea românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este de altfel și principalul motiv pentru care recenzăm în *Studii și materiale de istorie modernă* volumul lui Andrew Pettegree, care se referă nu doar la un alt spațiu geografic, dar și la o perioadă anterioară cu trei secole începuturilor modernității în spațiul românesc.

În urmă cu câteva decenii, Robert Scribner² a lansat teoria potrivit căreia gravurile în lemn, folosite ca ilustrații în broșuri ieftine sunt responsabile pentru succesul în masă al reformei în spațiul german. Fenomenul este însă specific spațiului german, astfel de gravuri, care să transmită mesajul protestant, nefiind populare în rândul olandezilor sau al hughenotilor francezi. Mai mult, afirmă Pettegree, teoria lui Scribner a devenit într-atât de populară, încât nimeni nu se mai gândește să-i testeze premisele de la care pornit: cititul în public, cu voce tare era o practică larg răspândită în Europa secolului al XVI-lea, iar ilustrațiile erau cu ușurință înțelese de oamenii de rând, care nu știau citi și care aveau astfel acces, prin intermediul imaginilor, la mesajul cărții. Pentru Europa secolului al XVI-lea, nu avem însă mărturii care să ateste adevărul presupuzițiilor de mai sus.

Analiza lui Pettegree pornește de la două din exemplele evocate de Scribner: „Moara Divină” și celebrele gravuri ale lui Lucas Cranach ce însoțeau textul Apocalipsului. În partea de sus a primei ilustrații, Iisus toarnă în moară grâne, simbolizate prin cei patru evangheliști. Făina rezultată este întruchipată prin trei virtuți creștine, Credința, Speranța, Caritatea și prin Biserică, simbolizată de micile manuscrise pe care Erasmus le pune într-un sac. În spatele lui Erasmus, Luther împarte Cuvântul lui Dumnezeu, în forma pâinii coapte, reprezentanților vechii Biserici (catolică) care lasă însă pâinea să cadă pe pământ. Preoții catolici vor fi pedepsiți pentru refuzul de a primi Cuvântul lui Dumnezeu de către un țaran, care ridică amenințător împlăciul. Simbolistica complexă a acestei metafore nu este așadar transmisă printr-o imagine simplă, a cărei semnificație să fie ușor de înțeles pentru marea masă a oamenilor simpli, analfabeți. De altfel, însemnarea numelui fiecărui personaj al gravurii echivalează cu recunoașterea de către autor a faptului că privitorii au nevoie de explicații suplimentare scrise pentru a înțelege simbolistica imaginii. Titlul, însemnat deasupra sau dedesubtul imaginii oferă și el informații suplimentare privind semnificația imaginii.

Pentru a înțelege pe deplin semnificația unei ilustrații cu o astfel de iconografie complexă precum cea discutată mai sus, așa cum erau mai toate gravurile apărute în broșurile protestante din spațiul german în secolul al XV-lea, privitorii trebuiau să știe citi. Oamenii simpli aveau așadar nevoie de o persoană din clasele superioare, în rândul cărora știința de carte era mai răspândită, care să le citească cu voce tare însemnările ce explicau înțelesul unei ilustrații. Însă organizarea ierarhică a societății europene premoderne face puțin probabil, consideră Pettegree, ca acest lucru să se fi întâmplat în mod obișnuit. Este puțin plauzibil ca un meșter dintr-o breaslă orășenească, spre exemplu, să fi citit cu voce tare ucenicilor săi explicațiile gravurilor dintr-o broșură. În orice caz, pentru secolul al XVI-lea, lipsesc documentele istorice care să ateste acest lucru. În opinia autorului volumului recenzat, ilustrațiile nu au reprezentat așadar un instrument important cu ajutorul căruia marea masă a oamenilor de rând a fost convinsă să adere la reforma protestantă.

Pettegree își îndreaptă apoi atenția asupra rolului pe care cuvântul scris l-a avut în convingerea credincioșilor să adere la Reformă. Deși Biblia și alte scrieri religioase au continuat să fie tipărite și în spațiul catolic, au existat momente în care în unele orașe din spațiul protestant piața scrierilor religioase a explodat. Condiții politice și comerciale specifice, precum lipsa relativă a cenzurii și o reglementare mai puțin strictă a pieței de carte, au făcut ca în Wittenberg în anii 1520 și în Geneva în anii 1540 numărul tipăriturilor cu subiect religios să crească vertiginos. Totuși, după cum atrage atenția Pettegree, cumpărarea unei cărți nu implică în mod automat și citirea acesteia, numeroase alte motive putând motiva gestul achitării unei sume oarecare de bani pentru dobândirea unui text scris. Mai mult decât atât, tipăriturile ieftine erau adecvate pentru blamarea practicilor bisericii catolice sau

² Robert Scribner, *For the Sake of Simple Folk. Popular Propaganda for the German Reformation*, Cambridge, 1981. Vezi în acest sens și eseu al aceluiași autor, „Oral Culture and the Diffusion of Reformation Culture”, în volumul său: *Popular Culture and Popular Movements in Reformation Germany*, London, 1987, pp. 49–69.

afirmarea unor concepte simple, precum primatul Evangheliei, nu însă și pentru prezentarea ideilor complexe ale Reformei. Astfel, explicarea doctrinelor mântuirii prin credință și prin harul lui Dumnezeu se putea face doar în paginile unor volume de specialitate, scrise de pastori erudiți, și nu prin intermediul broșurilor și pamfletelor ieftine.

Dincolo de contestarea teoriilor consacrate privind răspândirea ideilor protestante în spațiul european, volumul *Reformation and the Culture of Persuasion* este util nu doar specialiștilor în studierea Reformei, ci și istoricilor ce se ocupă de alte perioade și spații geografice. Identificarea mecanismelor prin care, într-o societate în care rata analfabetismului este la cote foarte ridicate, un mesaj poate ajunge la marea masă a populației este cu siguranță utilă din punct de vedere metodologic pentru orice istoric, inclusiv cel care studiază modernizarea societății românești.

Daniel Gicu